

Proef briefstemmen door senioren (70+)

Rapportage en aanbevelingen

Dit onderzoek is op 11 februari 2021 uitgevoerd door Leer Zelf Online
in samenwerking met de Stedelijke Ouderen Commissie Den Haag

Doel van het onderzoek

In beeld brengen hoe het briefstemmen voor de Tweede Kamerverkiezingen 2021 wordt ervaren door senioren die in aanmerking komen om zelf hun stem per briefstem uit te brengen.

Omschrijving van het onderzoek

Deelnemers

Er hebben 11 zelfstandige senioren de briefstemprocedure doorlopen. Hierbij was er één echtpaar dat de proef gezamenlijk heeft doorlopen. Alle deelnemers komen dit jaar in aanmerking om zelf hun stem per post uit te brengen.

Materialen

De gebruikte materialen zijn aangeleverd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en gaven een realistisch beeld van de procedure en middelen zoals deze op dit moment worden verspreid voor het briefstemmen.

Procedure

De tweetrapsverzending van stempas en stembiljet is gesimuleerd met een tussenpozen van 10 minuten. Hierbij is instructie gegeven over de procedure. Waar nodig zijn de senioren enigszins op weg geholpen als ze dreigden vast te lopen in het proces. Dit kan in een thuissituatie ook mogelijk zijn met de hulp van mantelzorgers of gerichte begrijpelijke communicatie.

Tijdens het briefstemmen zijn de stemmers geobserveerd. De stemmers is ook gevraagd 'hardop te denken' om zo hun gedachtegang en eventuele ontstane vragen te kunnen volgen. Na afloop van het stemmen is er een kort interview met de deelnemers afgenomen en zijn ook de retourenveloppen geopend en gecontroleerd op de juistheid van de gevolgde stemprocedure.

Afbeelding 1: Twee van de elf deelnemers tijdens de proef.

Resultaten

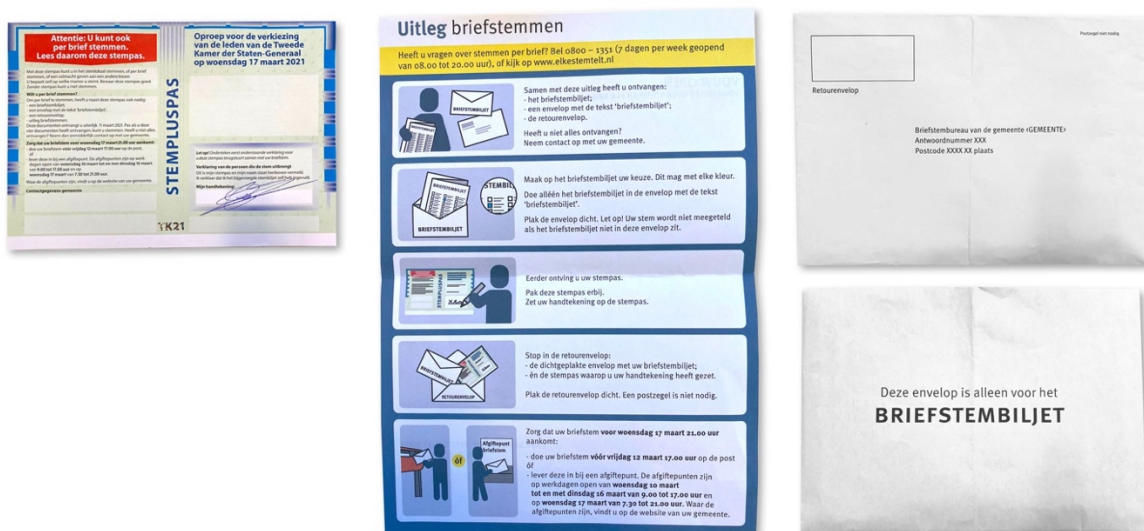
De resultaten van de observaties en de interviews met deelnemers zijn gecategoriseerd in verschillende fasen van het briefstemproces.

Vooraf

- Een deelnemer meent dat hij zijn stempluspas niet nodig zal hebben want *“Ik moet toch briefstemmen.”*
- Een deelnemer denkt dat hij als senior boven de 70 alleen maar mag briefstemmen en niet naar een stemlokaal mag gaan om zijn stem uit te brengen.
- Men verwacht dat het niet ingewikkeld zal zijn.
- Er zijn een aantal vragen over hoe een afgiftepunt kan worden gevonden.

Het briefstemproces

- De hele tafel ligt gezien de hoeveelheid benodigde formulieren, instructie en enveloppen onvermijdelijk vol papier. Men weet niet goed waar te beginnen.
- Over het algemeen worden de briefstemmen met veel zelfvertrouwen ingevuld.
- Deelnemers lezen de instructies maar half en gaan snel af op hun gevoel van hoe de stemprocedure waarschijnlijk zal werken.
- Er is een zeker fixatie op het stembiljet zichtbaar. Dit geldt ook voor regulier stemmen in een stemhokje. De handeling van het kiezen van de juiste kandidaat op het grote stembiljet leidt de aandacht af van eventuele andere handelingen.
- Het stembiljet moet door het formaat wat geforceerd de envelop in. Hier redden de senioren zich wel mee. *“Beetje forceren”* aldus een deelnemer. (N.B. het bij de proef gebruikte stembiljet verschilde nog van het uiteindelijke stembiljet doordat de indeling nog niet vaststond en de vouwwijze nog niet machinaal was zoals bij het definitieve stembiljet).

Afbeelding 2: Enkele onderdelen die senioren toegestuurd krijgen voor het briefstemproces.

Over het materiaal

- Er ontstaat bij vrijwel elke deelnemer verwarring over alle enveloppen. (Dit zijn er vier).
- Er treedt verwarring op tussen de termen 'stempas' en 'stembiljet'. De nieuwe naam 'stempluspas' vergrootte die verwarring nog extra.
- De stempluspas wordt gezien als een stempas die alleen geschikt is voor briefstemmen.
- Er zijn vragen over wat er anders is aan een 'briefstembiljet' ten opzichte van een gewoon stembiljet.
- Deelnemers missen plakstrips op de enveloppen.
- Het stembiljet wordt als 'te groot' ervaren.
- Het weer invouwen van het stembiljet levert soms problemen op. "Ook al ben ik van de landkaart en niet van de gps-generatie", aldus een deelnemer.

Afbeelding 3: De omvang van het stemformulier leidt soms tot problemen bij het weer invouwen en passend maken voor de iets te krappe briefstemvelop.

Afbeelding 4: Deelnemer in gesprek met één van de onderzoekers (links). Deelnemster bekijkt haar stempluspas (rechts).

Resultaten invullen briefstem

Het briefstemmen wordt door de meeste deelnemers als makkelijk ervaren en de uitleg die in het briefstempakket zat werd als duidelijk ervaren. Tijdens de observaties werd wel opgemerkt dat de instructie maar matig werd gelezen.

Enkele meningen van deelnemers:

“Makkelijk, alles is voorgekauwd. Er staat precies wat je moet doen. Het kan niet missen”

“Heel goed. Beter dan je stem door een ander uit te laten brengen. Je hebt dan meer zekerheid.”

“Goed en makkelijk, want van de uitleg heb ik alles begrepen, dus stop ik alles in de juiste envelop.”

Alle uitgebrachte briefstemmen zijn naderhand bekeken (zie figuur 1). Drie van de uitgebrachte briefstemmen waren helemaal juist en compleet ingevuld. Drie anderen zouden in werkelijkheid géén geldige stem zijn geweest. Twee van de uitgebrachte stemmen waren niet volledig goed gegaan, bij één ontbrak de handtekening op de stempas en bij één stond de handtekening op de achterkant van de stempas. Deze stemmen zullen zeer waarschijnlijk tijdens de verkiezingen wel geldig zijn.

	Verwachting	Uitkomst	Opmerking
1.	Alles goed gegaan	Niet geldig	Verkeerde envelop gebruikt.
2.	Alles goed gegaan	Niet geldig	Deelnemer had zijn stembiljet in de retourenvelop gedaan, niet in de briefstembiljet-envelop en de stempluspas was niet toegevoegd.
3.	Alles goed gegaan	Geldig	Dit stel heeft samen één oefenbriefstem gedaan.
4.	Alles goed gegaan	Geldig	-
5.	Alles goed gegaan	Onjuist, maar mogelijk geldig	De handtekening staat op de achterkant van de stempluspas (bij de machtiging) i.p.v. aan de voorkant.
6.	-	Niet geldig	Stempluspas zit samen met het stembiljet in de envelop voor het stembiljet.
7.	-	Onjuist, maar mogelijk geldig	Stempluspas heeft geen handtekening.
8.	-	Niet geldig	Stempas niet in de retourenvelop gedaan.
9.	Alles goed gegaan	Geldig	Jongste van de deelnemers, was snel klaar.
10.	Alles goed gegaan	Geldig	-

Figuur 1: De resultaten van de tien uitgebrachte briefstemmen.

Het inleveren van de retourenvelop

Iets wat wij niet hebben kunnen testen, maar wat mogelijk wel een probleem kan vormen is het moment waarop een briefstem uiterlijk op de post moet worden gedaan. Er heerst soms het idee dat dit tot kort voor de verkiezingsdag nog kan, mede doordat de inlevermomenten bij uitgiftepunten afwijkend zijn van die van de reguliere post.

Afbeelding 5: Brievibus (ter illustratie).

De voorkeur van deelnemers voor het inleveren van de retourenvelop

Brievibus	Afgifte punt	Geen voorkeur
4	3	3

Een aantal meningen over het inleveren per post

- “Ik verstuur mijn stem per post want de brievibus is in de buurt”. (Positief)
- “Ik kies voor de post want de brievibus is dichterbij dan een afgiftepunt. De gemeente is verder weg”. (N.B. Dit is een verwachting, de locaties van afgiftepunten en de procedure van de “vooropening” zijn bij de deelnemers nog niet bekend.)
- “Misschien komt het via de post te laat”. (Negatief)
- “Via de post kan er toch van alles misgaan. Mensen die kwaad willen doen. Een brievibus is toch makkelijker te openen”. (Negatief)
- “Via de post gaat het door te veel handen. Voelt onveilig”. (Negatief)
- “Weinig vertrouwen in PostNL als het gaat om bezorging”. (Negatief)

Een aantal meningen over het inleveren bij een afgiftepunt

- Bij de afgiftepunten worden enveloppen ontvangen en van een datumstempel en handtekening voorzien op de buitenenveloppe en in de bewaarbox voor briefstemmen gedeponneerd. Vooropenen is een proces dat plaatsvindt op de briefstembureaus en dus niet op de afgiftepunten. Er is wel een contactmoment. Wat door ouderen wellicht als negatief zou kunnen worden ervaren (negatief).
- “Veel ouderen zijn digibeet”. Het is dus niet makkelijk voor hen om op een website de locatie van een afgifte punt in de buurt te vinden. (Negatief)
- Meerdere deelnemers geven aan dat ze meestal niet genoeg hebben aan ‘kijk op de website van de gemeente’ aangezien ze op de website van de gemeente meestal

verdwalen. Ze willen graag een webadres dat direct uitkomt op de pagina met de adressen van de afgiftepunten. (Negatief)

- “Graag een plattegrond met de afgiftepunten”. (Wens)
- Meerdere deelnemers zouden de locatie zoeken op de website van de gemeente. Ze hebben er vertrouwen in dat ze dit kunnen vinden. (Positief)
- “Een afgiftepunt is veilig”. (Positief)
- Een deelnemer belt met haar gemeente als ze geen afgiftepunt op de website kan vinden.
- De website (waar je een afgiftepunt moet zoeken) moet volgens een deelnemer wel heel duidelijk zijn. Zij zou het fijn vinden als er meer bekendheid wordt gegeven aan de locatie van afgifte punten. (Wens)
- Twee deelnemers denken dat een stemlokaal een afgiftepunt is voor de briefstem. (N.B. In de praktijk kan een briefstem bij een stembureau worden ingeleverd, maar dit is niet de bedoeling. Dit doet ook het doel van het veilige briefstemmen teniet.)

Conclusie

De deelnemende senioren zijn allemaal positief over de mogelijkheid om deze verkiezingen te kunnen briefstemmen. Zij vinden het een goed initiatief waarmee ze hun zelfstandigheid en verantwoordelijkheid voor het uitbrengen van hun stem kunnen behouden.

Tijdens het briefstemmen blijken sommige dingen foutgevoelig en lijken sommige mensen in de war. Echter zijn na afloop alle deelnemers positief gestemd over het briefstemproces en de bijbehorende uitleg. Ze vinden de uitleg duidelijk en makkelijk. De meerderheid heeft er vertrouwen in dat ze hun briefstem op de juiste manier hebben ingevuld.

Bij het controleren van de briefstemmen blijkt echter dat meer dan de helft van de ingevulde briefstemmen niet goed of niet compleet is. Drie van de stemmen zijn hierdoor zelfs ongeldig. Ondanks dat er een positief gevoel heerst ten aanzien van het briefstemmen blijkt het proces foutgevoelig en in werkelijkheid voor de nodige ongeldige stemmen te zorgen.

Aanbevelingen

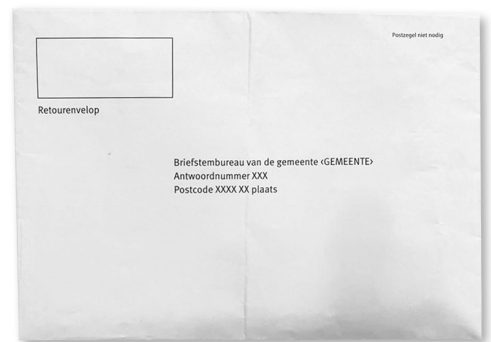
Voor de Tweede kamer verkiezingen van maart 2021 liggen alle materialen waarschijnlijk al klaar. Om mensen dit jaar te helpen bij het doorlopen van het briefstemproces raden wij aan om extra in te zetten op voorlichtende campagnes en eventueel duidelijke aanvullende informatie te vertrekken over de afgiftepunten.

Om te voorkomen dat mensen menen een geldige stem te hebben uitgebracht wanneer dit in werkelijkheid niet zo blijkt te zijn doen wij graag een paar aanbevelingen over het materiaal voor toekomstige verkiezingen.

De enveloppen

De gebruikte enveloppen zijn op dit moment allemaal weinig onderscheidend, zowel in kleur als formaat. Een duidelijker formaatverschil zal automatisch leiden tot een logischer volgorde van handelingen.

- ⇒ Door kleurverschil of andere opvallende opdruk kunnen de middelen visueel duidelijker aansluiten bij de instructie.
- ⇒ Op de enveloppen kan met plaatjes worden aangegeven welke documenten (wel of niet) in de verschillende enveloppen moeten. Zo staat op de briefstemmenvelop nu tekstueel aangegeven dat deze alleen voor het stembiljet is. Hier zou nadrukkelijker kunnen worden aangegeven dat de stempas er niet in moet.

Uitleg briefstemmen

De handlingsvolgorde zoals aangegeven in de uitleg wijkt af van de handlingsvolgorde in een stembureau. Daar wordt eerst de stempas ingenomen en vervolgens een stem uitgebracht die in de stembus wordt gestopt. Dit heeft in combinatie met de geconstateerde fixatie op het stembiljet mogelijk het effect dat de stempas over het hoofd wordt gezien wanneer de retourenvelop wordt gevuld.

- ⇒ Een oplossing zou zijn de volgorde van de stappen aan te passen. Dus eerst de stempas tekenen en in de retourenvelop doen en vervolgens het stembiljet invullen, in de briefstemmenvelop doen en daarna de briefstemmenvelop ook in de retourenvelop doen. Op deze manier zit de stempas in ieder geval getekend in de retourenvelop en niet in de briefstemmenvelop. Dit vraagt verder onderzoek.
- ⇒ Het instructievel 'Uitleg briefstemmen' zou genummerde stappen moeten hebben om nadrukkelijker de volgorde van handelingen te benadrukken.

Uitleg briefstemmen

Heeft u vragen over stemmen per brief? Bel 0800 – 1351 (7 dagen per week geopend van 08.00 tot 20.00 uur), of kijk op www.ekstemtel.nl

- 1 Samen met deze uitleg heeft u ontvangen:**
 - het briefstembiljet;
 - een envelop met de tekst 'briefstembiljet';
 - de retourenvelop.

Heeft u niet alles ontvangen?
Neem contact op met uw gemeente.
- 2 Maak op het briefstembiljet uw keuze. Dit mag met elke kleur. Doe alléén het briefstembiljet in de envelop met de tekst 'briefstembiljet'.**

Plak de envelop dicht. Let op! Uw stem wordt niet meegeteld als het briefstembiljet niet in deze envelop zit.
- 3 Eerder ontving u uw stempas. Pak deze stempas erbij. Zet uw handtekening op de stempas.**
- 4 Stop in de retourenvelop:**
 - de dichtgeplakte envelop met uw briefstembiljet;
 - en de stempas waarop u uw handtekening heeft gezet.

Plak de retourenvelop dicht. Een postzegel is niet nodig.
- 5 Zorg dat uw briefstem voor woensdag 17 maart 21.00 uur aankomt:**
 - doe uw briefstem vóór vrijdag 12 maart 17.00 uur op de post of
 - lever deze in bij een afgiftepunt. De afgiftepunten zijn op werkdagen open van woensdag 10 maart tot en met dinsdag 16 maart van 9.00 tot 17.00 uur en op woensdag 17 maart van 7.30 tot 21.00 uur. Waar de afgiftepunten zijn, vindt u op de website van uw gemeente.

De eerste stap maakt eigenlijk geen deel uit van de procedure, maar is een beschrijving van de zaken die iemand zou moeten hebben ontvangen. In deze stap zou men ook verwachten dat de stempas al wordt genoemd, maar deze komt pas in stap 3 aan de orde.

- ⇒ De eerste stap zou los kunnen worden gehaald van de andere stappen.
- ⇒ Benoem bij de ontvangen spullen ook de stempas die mensen al eerder hebben ontvangen.

Er ontstaat verwarring door de termen ‘stempluspas’ ten opzichte van de ‘stempas’ en ‘briefstembiljet’ ten opzichte van ‘stembiljet’. Door twee nieuwe termen te introduceren die ook nog eens op elkaar lijken wordt onnodige verwarring veroorzaakt en worden vragen opgeroepen.

- ⇒ Gebruik zoveel mogelijk termen en woorden waar mensen al bekend mee zijn.

Een verwijzing als ‘afgiftepunten vindt u op de website van uw gemeente’ voldoet niet bij senioren.

- ⇒ Zet op de stempas of op de uitleg een duidelijk vindbaar webadres welke direct leidt naar een pagina met afgiftepunten.

Stempluspas

Het feit dat er twee vakken op de stempas staan waarop een handtekening gezet kan worden is onduidelijk bleek ook uit het briefstemexperiment. Er staat inmiddels zoveel op de stempas, aan beide zijden, dat de voorkant en achterkant steeds lastiger te onderscheiden zijn. In de instructie wordt hier ook niets over gezegd.

- ⇒ Geef duidelijk op de stempas aan welk vak voor welk doel bedoeld is.
- ⇒ Maak voor mensen in de uitleg duidelijk op welke zijde van hun stempas zij hun handtekening moeten plaatsen.

Er is inmiddels door de minister gecommuniceerd dat een briefstem met een stempas zonder handtekening toch een geldige stem oplevert. Dit roept nu verwarring op over waarom er eigenlijk een handtekening gezet moet worden.

